

ної політики. Суверенітет України частково обмежувався узгодженням кандидатури в Москві, контролем за внутрішньополітичною діяльністю (гетьман через посередництво Москви мав відносини з Річчю Посполитою та Туреччиною), а також податки збиралися під контролем Москви і частина їх спрямовувалася до Москви. Московське царство у свою чергу зобов'язувалося захищати Україну від поляків, турок та татар [2,с.248].

Отже, Московська держава проводила політику жорстокої централізації і мала на меті перетворити Україну в одну зі своїх провінцій. Тому відразу після підписання договору цар почав обмежувати суверенітет України, віднімаючи права і привілеї населення.

Література:

1. Апанович О. М. Українсько-російський договір 1654 р.: Міфи і реальність. – К., 1994.– 96 с.
2. Брехуненко В. Московська експансія і Переяславська Рада 1654.– К. – 2005. – 368 с.
3. Горобець В.М. Від союзу до інкорпорації: українсько-російські відносини другої половини XVII – першої чверті XVIII ст. – К., 1995. – 69 с.
4. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К, 1931. –Т.9. – Ч.2. –760 с.

Олексієнко Д. С.

(наук. кер. – доц. Лобач К. В.)

студентка III курсу історичного факультету

*Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

СУДОВА РЕФОРМА 1864 РОКУ

Найяскравішим показником правової держави є реальна незалежність судової влади. Процес фундаментального оновлення судової системи, її демократизації почався в Україні у 90-х роках минулого століття. Зі знаряддя репресій і додатку правлячої бюрократії суд поступово перетворюється в інструмент захисту прав людини – найважливішого інституту правової держави. 60-ті роки XIX ст. були важливою віхою в історії Росії, до складу якої входила в той час більша частина України. Вони позначилися проведенням ряду буржуазних реформ, які сприяли буржуазному розвитку країни. Судова реформа 1864 р. була однією з найпоспідовніших та найглибших із цих реформ. Врахування досвіду реформування судової системи 1846 року є актуальним і в наш час.

Метою статті є здійснення аналізу судової реформи 1864 року, з'ясування її позитивних і негативних моментів для врахування досвіду проведення цієї реформи сьогодні.

Крах, якого зазнала Росія у Кримській війні (1853-1856 рр.) був крахом феодально-кріпосницької суспільно-політичної системи. Різноманітні важелі державної машини самодержавства почали виявляти свою нездатність до середини XIX століття, але, мабуть, жоден з органів державного апарату не знаходився в настільки поганому стані, як судова система. Судова система першої половини XIX ст. мала цілий ряд серйозних суперечностей: по-перше, суд повністю залежав від адміністрації, а по-друге – носив виключно становий характер (для кожного стану створювались свої судові органи) і був заснований на принципах феодального права. Мільйони кріпаків не мали права звернутися до державних судів. Судочинство в дореформеному суді мало бюрократичний канцелярський характер.

Справи розглядалися без участі сторін за зачиненими дверима. На підставі секретарської записки, у якій викладалася суть справи, судді приймали рішення. Для засудження вимагалися тільки прямі докази. За відсутності «достовірних» доказів, незважаючи на наявність непрямих, а так було в переважній більшості випадків, підсудний не міг бути засудженим і залишався судом «за підозрою» чи «за сильною підозрою» [1, с. 4]. У дореформених судах було поширеним хабарництво. Неповага до закону, як зазначав М. Колмаков, настільки глибоко була вкоріненою у суспільстві, що навіть «генерал-губернатор, міністр юстиції В. М. Панін давав хабарі судовим чиновникам» [2, с. 523].

О. Р. Субтельний відзначає, що без судової реформи було неможливо забезпечити недоторканість особи і власності, без захисту яких було неможливе скасування кріпацтва. Гарантувати безперешкодне володіння, користування і розпорядження землею селянству міг тільки суд. Він же забезпечував у цьому випадку й інтереси поміщика, що розраховував на винагороду. Ще у 1856 р. Олександр II офіційно заявив, що реформи потрібно проводити «зверху, ніж дочекатися, коли їх почнуть проводити знизу» [4, с. 130].

За судовою реформою передбачалося декілька інститутів буржуазного процесу, які актуальні і в наш час, зокрема: відокремлення попереднього слідства від суду; усність і гласність процесу; участь у процесі обвинувача і захисника; рівність сторін у процесі; невизнання підсудного винуватим до того часу, поки в судовому порядку не буде доведена його вина (презумпція невинуватості); несприйняття формальних доказів і запровадження їх оцінки безпосередньо судом на підставі зібраних доказів по справі; апеляція і касація [5, с. 27].

20 листопада 1864 р. після тривалої підготовки і розгляду Державною Радою 14 законопроектів, в яких пропонувалися різні зміни у структурі судової системи та судочинства імператор затвердив документи, які в цілому і склали судову реформу, а саме: Установлення судових постанов; Статут цивільного судочинства; Статут кримінального судочинства; Статут про покарання, які накладаються мировими суддями.

На думку І. Я. Терлюка, судова реформа (1864 р.) запровадила діаметрально протилежну дореформеній системі судоустрою організацію судових органів, що будувалася згідно з процесуальними та організаційними формами буржуазних держав [6]. Судові статuti передбачали створення системи місцевих і загальних судів, яка складалася: з мирових судів, з'їздів мирових суддів; окружних судів, судових палат. Установлення судових постанов запропонували значне скорочення чисельності судових інстанцій та суттєве спрощення судової системи. Замість складної структури дореформених судів створювалися дві системи судів: загальна та мирова.

У перебігу судової реформи було також реорганізовано систему прокурорських органів, запроваджено інститут адвокатури та нотаріату. Прокуратура діяла у складі судового відомства, однак мала свою організацію під керівництвом генерал-прокурора (одночасно був і міністром юстиції). Адвокатура (присяжні повірені, приватні повірені) діяли при судах. Нотаріат створювався у повітових і губерньських містах. У тих містах, містечках, селищах, де не було нотаріусів, посвідчення актів здійснювали мирові судді.

Питання про реалізацію судових статутів було поставлено ще до затвердження їх імператором, у вересні 1864 р. Та тільки після тривалої боротьби між прихильниками одночасного введення судових статутів у всій імперії і тими, хто виступав за поступове проведення реформи, імператор затвердив 19.10.1865 р. «Положення про введення в дію судових статутів». Імператор підтримав поступовість, але і після цього процес будівництва нових судів відкладався через брак коштів та через інші, в тому числі й об'єктивні причини. Судова реформа в Україні здійснювалася повільніше, ніж в губерніях центральної Росії, що можна вважати її недоліком в організаційному плані.

Однак, судова реформа, особливо такі її інститути як суд присяжних-засідателів, незалежність суддів, рівність перед судом селянина й дворянина та інші демократичні положення судових статутів викликала велике незадоволення з боку реакційних сил. Реакційний курс прихильників самодержавної влади царя, терористичні акти революційних народників, які вбили Олександра II, стали на заваді подальшого реформування державного устрою Росії, а разом з тим і України.

Підсумовуючи зауважимо, що значення судової реформи виходило за межі перебудови лише системи судових і пов'язаних з судом органів. Вона досить вагомо вплинула на руйнування станових привілеїв дворянства. Проголосивши рівність перед судом і законом, можливість представникам усіх станів бути присяжними засідателями, мати рівні цивільні і майнові права, які гарантувалися нормами Статуту цивільного судочинства, реформа створювала важливі правові передумови для перетворення станового суспільства в громадянське. Відділення суду від адміністрації, створення незалежної судової влади було першим кроком на шляху від

абсолютної до конституційної монархії, яка базується на принципі розподілу влади.

Література:

1. Александров О. Судова реформа 1864 року в оцінці Олександра Кониського / О. Александров // Юридична Україна. – 2011. – № 1. – С. 4-8.
2. Колмаков Н. М. Старый суд. Очерки и воспоминания / Н. М. Колмаков // Русская старина. – № 12. – 1886.
3. Российское законодательство X-XX веков. – Т. 8 : Судебная реформа. – М. : Юридическая литература, 1991. – 496 с.
4. Субтельний О. Р. Україна : історія. – К., 1993 – 357 с.
5. Сухонос В. В. Прокуратура у державному механізмі Російської імперії після судової реформи 1864 р. : монографія / В. В. Сухонос. – Суми : Університетська книга, 2012. – 104 с.
6. Терлюк І. Я. Історія українського права від найдавніших часів до XVIII століття. Навчальний посібник з історії держави і права України. – Львів, 2003. – 156 с. – Бібліогр. : С. – 151-153.

Олефіренко А. О.

(наук. кер. – доц. Лобач К. В.)

студент III курсу історичного факультету

*Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

**НОРМИ ЛИТОВСЬКОГО СТАТУТУ В АКТОВИХ
КНИГАХ ПОЛТАВСЬКОГО ГОРОДОВОГО УРЯДУ**

Дослідження будь-якого аспекту соціальної історії неможливе без вивчення регіональних джерел. Серед досліджень, які здійснюються на сучасному етапі розвитку української історико-правової науки, важливе місце займає вивчення систематизованого законодавства на прикладах загальноприйнятих джерел. Та вони не дають повноти інформації про реальне життя суспільства і дії законодавства на нього. Саме тому, для дослідження дієвості литовського права на території Гетьманщини у XVII ст., нами було обрано Актові книги Полтавського городского уряду.

Судова система Гетьманщини XVII ст. складалась з різнорівневих судів. В цей час відбулася реформація судової системи. Зокрема, виникають козацькі суди: полкові, сотенні, виокремлюються гродські, земські, підкоморські. Додає інтересу те, що документація ще не набула чітких канцелярських форм, тому записи відрізняються автентичністю. Про це пише наш земляк, видатний історик Орест Левицький у своїй праці «Очерки народной жизни в Малоросии во второй половине XVII ст.» де зазначає: «Едва ли найдутся другие судебные акты, так ярко и полно отражающие в себе жизнь народную» [5].